

OSVRTI, PRIKAZI I RECENZIJE

DOC. DR. OMER HAMZIĆ, GRAČANICA I OKOLINA U PERIODU IZMEĐU DVA SVJETSKA RATA – PRAVNO-POLITIČKI I DRUŠTVENO-EKONOMSKI RAZVOJ (HISTORIJSKA MONOGRAFIJA), PRAVNI FAKULTET KISELJAK, TRAVNIK 2012.

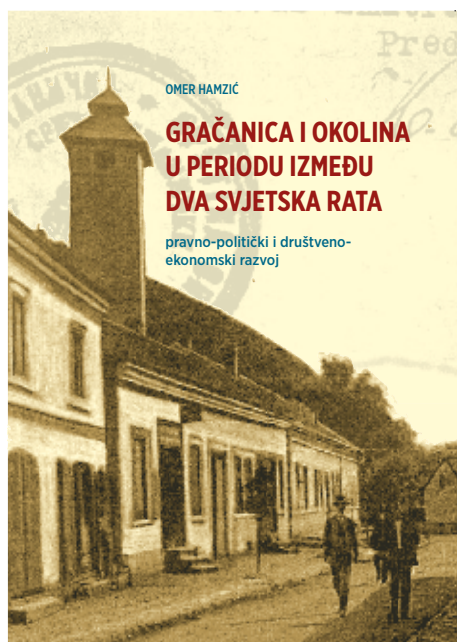
U ovoj knjizi, u velikoj mjeri sadržani su rezultati istraživanja iz doktorske disertacije “Pravno-politički i društveno-ekonomski položaj Gračaničkog sreza u okviru Tuzlanske oblasti i Vrbaske banovine u periodu 1918. – 1941. godine“, koju je autor odbranio na Pravnom fakultetu u Zenici, 2008. godine. Istraživanjem je šire rasvijetljen i ispitan pravno-politički i društveno-ekonomski položaj srezova i opština kao lokalnih administrativnih i samoupravnih jedinica u periodu od 1918. do 1941. godine na primjeru Gračaničkog sreza u okviru Tuzlanske oblasti i Vrbaske banovine kao širih administrativno-upravnih zajednica u tadašnjoj državi.

U kontekstu prethodnog izvršena je analiza zakonskih propisa na kojima se temeljilo funkcionisanje organa oblasne, sreske i općinske uprave, kao i pravnih okvira za ostale djelatnosti kao što su: privreda, školstvo, zdravstvo, političke stranke, kulturno-prosvjetna

društva i vjerske zajednice – kao opći društveni milje jedne lokalne zajednice. Status graničnog područja između dvije oblasti (kasnije dvije banovine) u okvirima administrativnih aranžmana Kraljevine SHS/KJ nesumnjivo je uticao na određene političke i ekonomske procese u Gračanici i njenoj široj okolini i kao normalna tadašnja vidljiva društvena i politička interakcija je u posljedici da je normativna jurisprudencijska svera morala biti “preslikana” u svakodnevni život cijelog prostora tadašnje BiH kao konstitutivnog dijela Kraljevine SHS/Kraljevine Jugoslavije, što je autor vrlo znalački istražio i opisao.

Pravno-politički i historijski razvitak Gračanice i njezine okoline (sjedište nahije i kadiluka za vrijeme osmanske uprave, kotara za vrijeme austrougarske vlasti i sreza u vrijeme monarhističke Jugoslavije) dali su tom području obilježje cjeline, koja je pogodna za naučno istraživanje regionalnih i lokalnih historijskih procesa u ovom dijelu Bosne.

Pravno-politički razvitak Gračaničkog sreza i čini centralni dio ove knjige. Sastoji se iz dvije veće cjeline: u prvoj se daje pravni, a u drugoj politički okvir ovog istraživanja. U okviru prve cjeline promatra se organizacija i funkcionisanje lokalne uprave na prostoru sreza i funkcionisanje sreza u okviru širih administrativno-teritorijalnih cjelina kao što je oblast i banovina. U tom kontekstu, lokalna uprava promatra se kao područje između ustavnog određenja i političke realnosti, pri čemu su u fokusu sljedeća pitanja: funkcionisanje lokalne vlasti u prelaznom periodu, 1918. i 1919. godine, administrativne granice sreza,

stanovništvo i naselja, ustavna pozicija i realni dometi lokalne uprave i samouprave (primjena zakonskih propisa o lokalnoj upravi i samoupravi), organizacija vlasti za vrijeme šestojanuarske diktature, organizacija i funkcionisanje sudске vlasti i policije, općinska samouprava kao servis državne administracije i komunalne i druge aktivnosti i funkcije Gradske uprave. U drugoj cjelini obrađena je lokalna politika—između prividne demokratije i diktature, političko organizovanje, aktivnost stranaka i izbori (politički razvoj), vrijeme dvovlašća i počeci političkog organizovanja na srezu, smjena vlasti i nedostojan ispraćaj posljednjeg kotarskog predstojnika, agrarno pitanje i drugi pravno-politički nesporazumi itd. Detaljno su obrađene političke prilike na području tuzlanske oblasti i Gračaničkog sreza u predvidovdanskom periodu, uključujući i izbore za Ustavotvornu skupštinu i ostala politička zbivanja u

periodu takozvanog “lažnog parlamentarizma” (pseudodemokratije), od 1920. do 1929. godine. U tom periodu, još su tri puta provedeni parlamentarni, jednom oblasni i jednom opštinski izbori. Jugoslovenska muslimanska organizacija na muslimanskoj (JMO), a Radikalna i Zemljoradnička na srpskoj strani u svim tim izborima “uzimale su” od 79 do 98 % glasova na području sreza. Gračanica je bila pod političkim uticajem dominantnih političkih snaga tadašnje Jugoslavije i Bosne i Hercegovine, prije svega JMO i djelimično HSS (u muslimanskim sredinama), Radikalne i Zemljoradničke stranke (u srpskim dijelovima sreza). Političko organizovanje i na ovom prostoru, dakle, potpuno je izvedeno po nacionalnom, odnosno konfesionalnom obrascu.

U posebnim poglavljima u okviru prvog dijela ovog rada obrađena su politička previranja u takozvanom šestojanuarskom režimu 1929. – 1935. i političke konfrontacije nakon diktature (1935. – 1941.). To je period u kojem na ovom prostoru politički dominira Jugoslovenska radikalna zajednica (JRZ) kao nova vladajuća koalicija u koju su ušle stranke sa do tada potpuno suprotstavljenim političkim programima. Kao reakcija na “utapanje” JMO u vladajuću strukturu JRZ, u Gračanici se, poslije 1936., formira Muslimanska organizacija Hrvatske seljačke stranke. (MO HSS), a tek pred sami Drugi svjetski rat počele su aktivnije djelovati i neke lijevo orijentisane sindikalne i omladinske grupe iz kojih će izrasti i neki početni oblici komunističkog djelovanja. U posebnom poglavlju obrađeni su politički uticaji na vjerske

zajednice i kulturno-prosvjetna društva u Gračanici.

U drugom dijelu ove knjige detaljno se obrađuje društveno-ekonomski razvitak sreza Gračanica u periodu između dva svjetska rata. Gračanica je bila među 40, od ukupno 54 sreza u Bosni i Hercegovini koji na svojoj teritoriji nisu imali ni jedno značajnije industrijsko preduzeće, ne računajući poneki motorni mlin, malu pilanu, kamenolom, ciglanu i slično. Stanovništvo sreza većinom se bavilo poljoprivredom kao glavnom privrednom granom. Nova vlast na ovom području nije podsticala nova ulaganja u privredne kapacitete, već su uglavnom bili u pogonu oni koji su pokrenuti stranim kapitalom, za vrijeme austrougarske uprave. Gračanički srez je bio izrazito agrarno područje, poznato po proizvodnji i izvozu šljive. Značajan je bio izvoz i ostalih vrsta voća, zatim stoke, drveta itd.

Kao i politički, tako je i duhovno-kulturni život u Gračanici počivao na nacionalno-vjerskoj osnovi i manje-više zavisio od političkih kretanja na lokalnom nivou. Prve osnovne škole u muslimanskim selima otvaraju se tek poslije 1930. godine. To je imalo za posljedicu veliki procenat nepismenih i opću zaostalost stanovništva. Kulturno-prosvjetna društva, pa i vjerske institucije bile su u potpunosti oruđe politike i pod uticajem lokalnih političara.

Što se tiče periodizacije, u metodološkom smislu, autor je slijedio glavne historijske procese i omeđio ih poznatim političkim događajima iz vremena takozvane monarhističke, odnosno Kraljevine SHS ili Kraljevine Jugoslavije. Unutar tih vre-

menskih perioda, uz neophodne opće globalne naznake, analizirao je osnovne podatke i ocjene tih događaja na lokalnom nivou, obogaćene nizom detalja kojima je ilustrirao pravni položaj i funkcije općine i sreza, kao i politički i društveni život gračaničke čaršije, gospodarske prilike itd. U isto vrijeme dokazao je njihovu povezanost sa društveno-ekonomskim i političkim procesima na globalnom planu (Tuzlanska oblast, Vrbaska Banovina ili cijela zemlja). Da bi objasnio tu vezu, morao je dobro proučiti pravno-političko ustrojstvo, društveno-ekonomske i političke prilike na čitavom jugoslavenskom prostoru između dva svjetska rata.

Normalno je da su sve administrativne i pravno-političke promjene u Bosni i Hercegovini između dva svjetska rata uticale i na upravno-pravno i teritorijalno-administrativno ustrojstvo Gračaničkog sreza koji je i po površini i po broju stanovnika spadao u veća i značajnija područja na prostoru Tuzlanske oblasti (do 1929.), odnosno Vrbaske banovine (od 1929. do 1941.) s nacionalnom strukturom stanovništva koja je približno odgovarala tadašnjoj nacionalnoj strukturi Bosne i Hercegovine.

Na nizu konkretnih primjera, historijskih događaja i ličnosti od značaja za lokalnu sredinu, autor je uspio ilustrirati i pokazati kako su u praksi funkcionisali organi vlasti (lokalne uprave), na nivou sreza, gradske i seoske opštine, kako je, ustvari, funkcionisao život u takozvanoj društvenoj bazi, uokviren (ili sputan) raznim zakonima i propisima na nivou opštinske i sreske vlasti. Pri tome se jasno ocrtava provalija između normativnog i

stvarnog, između demokratskog privida i grube realnosti u najnižim administrativnim jedinicama – srezovima i opštinama, između centralističkog i federalističkog koncepta u političkim odnosima na svim nivoima. Historijska slika te stvarnosti, uspješno prezentirana u ovoj knjizi, značajan je doprinos razumijevanju tih procesa u lokalnoj zajednici u periodu između dva svjetska rata.

Istraživanje se zasniva ne samo na relevantnoj historiografskoj literaturi, već na prvorazrednim izvorima, koje je autor pregledao i koristio, prije svega u Arhivu BiH, Arhivu Jugoslavije, Arhivu Republike Srpske, te nekim lokalnim arhivima i zbirkama. U tome i jeste jedna od krunskih vrijednost ovog rukopisa. Ovakav pristup je iziskivao vremenski dug i mukotrpan naučno-istraživački i stručni rad, što rukopis čini dragocjenijim i preporučuje ga, kako široj čitalačkoj publici, tako i studentima prava **kao dopunsku literaturu, odnosno koristan izvor za izučavanje historijskih pravno-političkih procesa u Bosni i Hercegovine, posebno lokalne uprave u periodu između dva svjetska rata.**

Prof. dr. Salih Jalimam

**MILKO BRKOVIĆ, DIPLOMATIČKI
ZBORNIK SREDNJOVJEKOVNIH
HUMSKIH I BOSANSKIH ISPRAVA
DUBROVNIKU, MOSTAR, 2011, STR. 254**

Nemalo je zadovoljstvo i prijatno se osjeća svaki onaj koji čitajući nove knjige iz historije srednjovjekovne Bosne i Hercegovine demantuju sumornu stvarnost, posebno kada je knjiga o bliskim predjelima kao što je knjiga: *Diplomatički zbornik srednjovjekovnih humskih i bosanskih*

isprava Dubrovniku, autora prof. dr. sc. Milka Brkovića, koji kroz dokumente (ukupno je obrađeno njih 274) ukazuje na višeslojne veze i odnose dvaju najbližih susjeda srednjovjekovne Bosne i Dubrovnika. Knjiga je, može se reći, prvijenac u bogatoj historiji historiografije Bosne i Hercegovine u srednjem vijeku, posebno bitna za šire i dublje istraživanje historije i njenih posebnih, često neshvatljivih dilema, svjedoči često o nama, knjiga koja je sada pred nama i svjedoči kao pravi dokaz vrijednosti historijskog zanata, tog krunskog svjedoka našeg postojanja, ali i esencijalne potvrde kojom se može, treba i mora definirati nauka o prošlosti, kao i tehnika prikupljanja historijskih izvora, ali i nečega što se modernim jezikom kaže, njihova transparentnost sa sadašnjosti.

Možda kao opravdanje da se istakne činjenica da se ovdje i povodom ove knjige iznosi mišljenje prema kvalitetu istraživanja ukupne prošlosti Bosne i Hercegovine, kao i mnogo šire, koje je ohrabreno iskustvom velikana mediavelistike Fernana Braudela koji odnos historije, tj. prošlosti, sadašnjosti i temporalnosti definira sljedećom rečenicom: "U svakom historijskom radu razlaže se proteklo vrijeme i, u zavisnosti od, u većoj ili manjoj mjeri, svjesnih historičar-evih osobnih osobitih sklonosti, izdvaja se jedna od kronoloških stvarnosti od kojih se ono sastoji".

Mora se napraviti neophodna distinkcija u definiranju temata knjige: *Diplomatički zbornik srednjovjekovnih humskih i bosanskih isprava Dubrovniku*, posebno što se tu kazuje i o generičkoj vezi, odnosu, podudarnosti, ali i preplitanju dva stanja

u historiji, gdje se slika i veza Dubrovačke Republike projicira prema srednjovjekovnoj Bosni i Hercegovini, po principu uzajamnih veza, razumijevanja, svega onoga što se može naći u historijskoj dokumentaciji. U tom i takvom odnosu riječ je često o složenim, čak višeslojnim i po mnogočemu ključnim momentima koji su od pomoći da se identifikuju i prepoznaju odnosi (politički, ekonomski, društveni, vjerski, socijalni), te ustanove neminovne veze Dubrovnika, Huma i Bosne kroz dug period historijskog trajanja. (Samo da se ukaže—prva isprava datirana je 1151. a posljednja je iz XVI. stoljeća).

Treba napomenuti da je ovo prva zbirka relevantnih dokumenata o odnosima Dubrovnika sa susjedima, složena po svim relevantnim historijskim i paleografskim principima, te osim nekoliko sporadičnih zbirki historijskog materijala

u nekih tri vijeka istraživanja historije srednjovjekovne Bosne i Hercegovine, to bi bilo sve što kazuje o odnosima ova dva individualiteta.

Govoriti o knjizi prof. dr. sc. Milka Brkovića, *Diplomatički zbornik srednjovjekovnih humskih i bosanskih isprava Dubrovniku*, a ne ukazati na ukupan znanstveni doprinos bosanskohercegovačkoj srednjovjekovnoj povijesti ovog autora, značilo bi lišiti čitaoca ove knjige pravog ključa za razumijevanje jednog od najneobičnijih i najsloženijih oblika rada na historijskom štiva. Ovdje je riječ o zbirci relevantnih historijskih dokumenata prvog reda kojom pažljiv i revnistan čitalac dobija pravilnu i preciznu informaciju i stiče tačan utisak da je Dubrovnik imao i zauzimao ključno i centralno mjesto u srednjovjekovnom Humu i Bosni. A to samo potvrđuje davno ukazano i potvrđeno mišljenje da je prikupljanje i objavljivanje historijskih dokumenata (u ovom slučaju isprava) složeno i sadržajno–i tematski i suštinski–te da bi njihova pravovaljanost uticala da se prodrije u njene tanane, često neshvatljive i, zašto ne reći, ponekad i njene neprihvatljive nizove i rezove. Koliko je samo potrebno znanja, umješnosti i upornosti da se prikupe sve isprave, listine ili povelje, da se prevedu, ponekad da se pretresu sva mišljenja u literaturi o njima i na kraju kronološki izlože kao relevantno i važno štivo za razumijevanje određenih odnosa.

Govoreći o knjizi *Diplomatički zbornik srednjovjekovnih humskih i bosanskih isprava Dubrovniku* nije moguće izbjeći nizanje niske od vrijednosti kojom se autor i njegov govo djelo s pravom trebaju ponositi, na sve ono što je u ovih 254 stranica između

korica knjige stalo. Radi se, da se ponovi o gle čuda, prvoj temeljnoj zbirci diplomatičke građe, složenoj prema svim respektabilnim metodama moderne historijske nauke.

Knjiga *Diplomatički zbornik srednjovjekovnih humskih i bosanskih isprava Dubrovniku* Milka Brkovića, pisana je na osnovi dugogodišnjeg autorova diplomatičkog i paleografskog rad, te omogućuje uvid u izvornu diplomatičku građu na osnovi koje današnji istraživači mogu rekonstruirati odnos srednjovjekovnog Huma, Bosne i Dubrovnika s kojima su, prema relevantnoj diplomatičkoj građi, bili neraskidivo povezani. Knjiga je od izuzetne pomoći za dalja, temeljna istraživanja, te se toplo preporučuje kao osnov za paleografske, diplomatičke ali i historijske studije.

Prof. dr. Salih Jalimam

PROF. DR. EDHEM MUFTIĆ I ATIF KUJUNDŽIĆ, FAŠISTIČKA ZLOČUDNA MISAO (ESEJI), "GRAFIT" LUKAVAC 2011.

Tematika, odnosno pitanje fašizma i antifašizma, jedno je jako aktuelno i istovremeno poprilično staro pitanje–jer fašizam onakav kakav danas vidimo u njegovim osnovnim elementima i značenjima, postojao je i prije samog njegovog imenovanja 20-ih godina prošlog stoljeća u Italiji, a potom i Njemačkoj. Dakle, to je zlo postojalo u ljudima i oko ljudi u različitim vremenskim epohama, samo što se nije zvalo tako. To, je zapravo, čitava jedna filozofija zla koja se ispoljavala u različitim pojavnim oblicima, sa različitim posljedicama i učincima, naravno tragedijama čitavih naroda,

narodnih zajednica, familija, religioznih i rasnih skupina—svih koji su drugi i drugačiji u odnosu na protagoniste te filozofije i konačno, izvođače radova, njenih zločinačkih ideja.

O fašizmu je napisano i izgovoreno toliko riječi i misli kao o rijetko kojem historijsko-filozofskom fenomenu ili pojmu—da bi nam samo za djelimično nabranje najreferentnijih definicija trebalo ko zna koliko vremena i ko zna koliko ispisanih stranica.

Razmišljajući o ovoj temi, nisam se mogao sjetiti nekog sličnog zloćudnog pojma (da upotrijebim izraz prof. Muftića), koji se zloupotrebjavao i zlorabi na isti način, ponekad i sa istih pozicija, kao i njemu suprotstavljeni izraz, odnosno pojam. Dakako, riječ je o fenomenu fašizma i antifašizma koji su davno pobjegli od svog osnovnog značenja i uletjeli u svakodnevni politički vokabular i žargon ulice i kafane, najčešće sa zamijenjenim ulogama i značenjima, pogotovo u ovom našem bosanskom loncu.

U naslovu knjige “Fašistička zloćudna misao” dvojice naših autora, prof. dr. Edhema Muftića i književnika Atifa Kujundžića, težište je upravo na toj zloćudnoj misli, ali i na zlokobnoj praksi fašizma. Iz sadržaja ove knjige, može se zaključiti da je ta tematika, bez obzira koliko se o tome govorilo i koliko se govori, itekako aktuelna baš u ovom vremenu i na ovom prostoru, ali i jako komplikovana, posebno kod nas u BiH.

Iako na prvi pogled može izgledati da se o tome nema više šta novo reći, mi se ipak moramo podsjećati i ponavljati ovu lekciju, ne toliko radi fašističke zloćudne misli (kao filozofije), koliko zbog

zlokobne prakse fašizma. U tome vidim važnost i značaj ovog rukopisa, koji je autorski situiran u tri funkcionalno povezana političko-filozofska eseja. U njima ćemo možda naići i na neke konstatacije, koje su nam odnekuda poznate, ali pažljivim iščitavanjem, mi ćemo se uvjeriti da su nam ih autori tako dobro “poredali i složili”, mnoge pojave razjasnili i bez suvišnog pojednostavljivanja, učinili ih razumljivijim, objašnjivim. To su mogli jer su imali i imaju čvrstu stajnu tačku — kao uvjereni antifašisti. U prvom dijelu knjige (ili prvom eseju), prof. Muftić dao je opširniji osvrt na teoretske izvore te filozofije, sa posebnim težištem na čuveni “Mein Kampf” Adolfa Hitlera, dok se u drugom dijelu ili drugom eseju spustio na posve konkretno — na refleksije fašizma i neofašizma u BiH, skrećući nam pažnju na tu njegovu zlokobnu praksu. Kao autor koji hrabrije zasijeca u to bolesno društveno tkivo i na našem tlu, prof. Muftić se nije libio da otvoreno progovori o nekim prepoznatljivim neofašističkim manifestacijama, ovdje i sada, dakle na domaćem terenu. To je, svakako, jedna od značajnih vrijednosti ove knjige.

U trećem dijelu ili u trećem eseju, drugi naš autor, odnosno koautor ove knjige, književnik Atif Kujundžić zahvatio je isto tako jednu dosta komplikovanu temu o kulturi i umjetnosti Trećeg rajha, potrudivši se da nam objasni razloge pisanja tog teksta. To je jako važan segment ovog eseja, bez kojeg bi autor, možda ostao nedorečen ili nedovoljno shvaćen. Ako pođemo od pojmova i definicija umjetnosti i kulture, koji određuju lijepu stranu, što ne reći produhovljenost

svakog čovjeka u pozitivnom značenju te riječi i na drugoj strani – pojma fašizma kao pojma zla i ružnoće, možemo tek samo zamisliti kolika je udaljenost između njih na prvi pogled. Ukazujući na potrebu za lijepim licem fašizma, Kujundžić se potrudio da nam na jednostavnim primjerima pokaže o koliko i kakvoj se zloupotrebi i manipulacijama umjetnika i umjetnosti u tom slučaju radi. Ako je na najgori mogući način od strane protagonista fašizma zloupotrijebljen čovjek, onda nije čudo što je na još gori način zloupotrijebljena i umjetnost, kao jedan od najljepših uslovno rečeno “proizvoda” čovjeka i ljudskosti uopće. Ostajemo, međutim, zapitani, može li nosilac ili pobornik tako pogubnih ideja biti umjetnik? Može ako se zloupotrijebi i umjetnost i čovjek.

Prof. Muftić, koji se, inače, duže vremena bavi ovim fenomenom, učinio je značajan napor i potrudio se da nam razgrne ovu izmiješanost, da nekako stvori prostor i stvari postavi na svoje mjesto – što i predstavlja glavnu vrijednost ovog rukopisa. Koliko je u tome uspio i koliki će efekt postići – ko zna. Govoreći otvoreno i precizno o fašizmu i neofašizmu, prije svega u vlastitoj avliji, a odatle, ako ćemo pošteno, treba uvijek i počinjati, autor je rizikovao da bude “namjerno neshvaćen” i izložen neprincipijelnim napadima i kritici bez argumenata.

Na stranicama ove knjige o antifašizmu u BiH on je progovorio kritički, ukazao na njegove izravne korijene i inspiraciju u redovima bosanske i bošnjačke ljevice tridesetih godina prošlog stoljeća ali je ukazao i na primjere iz naše svakodnevne društvene i poli-

tičke prakse, pokazujući ponovo na svu kompleksnost ovih pitanja. On, naravno, nije ni imao ambiciju na njih dati neke konačne odgovore. Uostalom, to bi bila nemoguća misija. Dovoljno je da ih je ponovo postavio – i nama i sebi. Rekao bih na pravi način i u pravo vrijeme. I to u obliku i formi, prihvatljivoj za običnog čitaoca.

Koliko god na prvi pogled izgledalo da se o ovome više nema šta novo reći, toliko puta smo se uvjerali, najčešće na svojoj koži, koliko je dobro ponavljati ovu lekciju, ne toliko radi fašističke zloćudne misli (kao filozofije), koliko, što bi rekao prof. Muftić, zbog zlokožne prakse fašizma.

Doc. dr. Omer Hamzić

JUSUF TRBIĆ, TAMNI GOSTI (POEZIJA), BOSANSKA ZAJEDNICA KULTURE “PREPOROD” BIJELJINA JANJA, 2012.

Jusuf Trbić je žurnalista, ali i čovjek izuzetnog senzibiliteta, ljudskog iskustva i načitanosti. Kao kolumnista /uoči agresijom izazvanog rata u Bosni i Hercegovini bio direktor *Radio Bijeljine* i urednik lista *Semberija*/ objavljuje u više izdanja knjigu kolumni *Gluho doba* koristeći u svjetskim razmjerama znamenitu fotografiju Rona Haviva – na kojoj *Arkano-vac* šutira ubijenog muslimana koji leži na trotoaru – kao naslovnicu. Poslije dramatičnog osobnog susreta sa *Arkanovcima* i Željkom Ražnatovićem lično – uslijedilo je Trbićevo izbjeglištvo, a po završetku rata povratak i susret s žanrovski drugačijim tekstom – u više djela – *dokumentarnom prozom*.

Književni angažman Jusufa Trbića u

uvjetima *Dejtonskog mira* i okvirima Bošnjačke zajednice kulture *Preporod* Bijeljina – Janja, poprimio je nevjerovatne razmjere. Tu, više nikako nije riječ samo o izdavačkoj djelatnosti, koja je bez daljnog, krucijalno pitanje kulturnog angažiranja Bošnjaka na prostoru Semberije koji prije agresijom izazvanog rata u Bosni i Hercegovini, 1992. – 1995., nikada ranije, nisu objavili niti jednu knjigu. Razvijen je cijeli spektar kulturnog organiziranja i angažiranja u Bošnjačkoj zajednici kulture *Bijeljina – Janja*, s nedvosmislenim ciljem da se u krajnje izmijenjenim uvjetima život učini kulturno normalnim i trajno održivim.

Okolnost, pa je objavljen niz dragocjenih naslova od knjige predratnih kolumni Jusufa Trbića *Gluho doba* i knjige *Moja sjećanja* hafiza Budimlje, do fotomonoografije *Bijeljina i Bijeljinci* autora Mustafe Grabčanovića i monografije Asima Osmanbašića *Povratak u Janju*, antologijskog izbora poezije bošnjačkih pjesnika u Semberiji – *Semberija u stihu i srcu*, te obimnih knjiga dokumentarne proze Jusufa Trbića *Majstori mraka* i knjige *Legenda o Bijeloj džamiji* – u kojoj se miješaju fikcija i dokumentarnost – stvarnost i san. Uz sve, Trbić je darovit pjesnik koji na pravilnom vremenskom rastojanju objavljuje lijepe knjige poezije.

Inače, autor Jusuf Trbić u književnom postupku sklon je atacima na žanrove i činjenice, posebno one koje su radi nečega, često i bezobzirno konstruirane i podešene. Svijet je održiv, samo ako je održiv u nama po čistoj nuždi neizmjenjivosti ili ljepote, naše nepodnošljivosti ili oduševljenja. Podešavanju su, nažalost, skloni i brojni povjesničari! Jusuf

Trbić takvim postupkom stvara metafizičke relacije koje jetkom riječju i ironijom razgolićuju stvarnost. Ustvari, Trbić na taj način gradi ironiju, koja referencijalno i autoreferencijalno nedvosmisleno ukazuje na samu bit stvarnosti koju živimo kao zadatu. Ali, ono što je od posebnog značaja jeste činjenica da takva vrsta ironije ukazuje i na neodrživost improvizacija i konstrukcija kojima su bošnjačka kultura i život najozbiljnije izloženi, od njih samih i njihovih dušmana jednako.

Jer, konstrukcija postaje paralelna stvarnost o/u koju se sapliće svaka suvisla i zdrava misao. To sve više postaje mrežom nesmisla za svaki poduhvat, stvaran život i komuniciranje. To postaje hiperprodukcija koja premrežava i sakriva stvaran život. Ustvari, izruguje se samoj sebi, bliska rubnoj stvarnosti i žanrovski – rubnom eseju koji piše Fatmir Alispaahić.

Za razumijevanje pojave Jusufa Trbića, ključno je shvatiti da je Jusuf Trbić fenomenologijski gledano, prevashodno: pjesnik. Iz njegova ljudskog i pjesničkog habitusa od neprebola izliva se tekst i stih karakteristične *eufonije*. To je pjesma neprebolom ne/smisla i usuda natopljena. To je moguće samo ako u pjesniku živi kontinuitet pjesme ili ako pjesnik živi taj kontinuitet bespogovorno kao osobnu intenciju jer se osjeća dužnim podržavati život kao istinu i svoju istinoljubivost očuvati čistom. To su tekstovi koji su intimno iznikli kao osobno pitanje pa šta košta da košta, ali oni nemaju zamjenu.

Zanimljivo, kod Trbića osjetimo isti

zvučni *semantizirani* *blagozvučni* sustav kada piše u tradicionalnoj formi – katrenu, sonetu, tercini, distihu i slobodnom stihu, u kojem je upravo pomenuta *eufonija* naglašena odlučnim grafičkim *sjećanjem* stiha, ritmom i izborom jezika, snažnim i čistim osjećanjem, nedvosmislenim doživljajem svijeta. /Stvar je nekoliko neočekivana s obzirom na trnovit put i mučno životno iskustvo koje je autor prošao, ali je u jednakoj mjeri održivija kao neporeciva istina o nevjerojatnom zbivanju./

Ne mogu se smišljati i bilježiti stihovi, ako se ne mogu prosto reći kao dio svoje svijesti, sebe i stvarne slike, ako ne mogu biti najneposredniji izričaj esencijalnog: *Da li to u glavi pljušte pitanja bez odgovora / Ili iz nagnutog neba curi bajata kiša / I bezdušno spira boje života / I sitne crteže koji su u duši preostali // Kroz prazne oluke smisla visina se stropoštava / U zadnju šumu što još otrovnom tlu odolijeva / U njoj ozbiljne zvijeri posao svoj obavljaju / Očnjacima žustro nevino jutro komadaju / Gladnu krv na pašu da izvedu / Grlo mi traže ponad srca koje su razderali // Na stubu vremena komadi svjetla lepršaju / U njima nema klice svanuća / Ni nebeske slutnje o rađanju dana // Dronjci razdrtog života na kičmi praznog / Neba vise kao ogoljeni dokazi / U starim očima daljine // Dok korakom bez cilja uvijek iznova gazim / Beskraj puta od pitanja u sebi do tišine.* Jusuf Trbić ne dvoji mada osjeća svoj život uhvaćen u smrtonosnu omću zla. Pošto istina nema zamjenu, Trbićev život i dar imaju neporeciv smisao.

To su stihovi koje bi bilo neuljudno interpretirati i pojašnjavati, mada, moramo uočiti kako čovjekova priroda, inteligencija i pjesnički dar – akumuliraju

raju i emitiraju zao usud ovosvjetskog života i zla koje čovjek čovjeku čini. Zato je *eufonija* Trbićevog stiha duboko unutarnje naravi, dakle, Trbićeva pjesma je donijeta *eufonijom* unutarnjeg govora ili *homofonijom* – osjećanjem i višeslojnim proživljavanjem života u najopćenitijoj slici.

To je pjesma proključala i oglasila se iz dugotrajnog unutarnjeg romora i pregnuća u kojem samosvijest nastoji ovladati porijeklom i razlozima nerazumijevanja zla koje se događa njemu osobno i svijetu naočigled. Trbić ne umije progovoriti bez te sonorne intonacije, jer se ne želi odvojiti od pjesme kao neporecive i nezamjenjive životne mogućnosti progovora o sebi i svijetu, kao jedinog izričaja u koji ima apsolutno povjerenje.

Ovdje imamo na umu kako je poezija sasvim ravnopravno svome jezičnom, sadržajnom i formalnom smislu – angžaman, a Jusuf Trbić je pjesnik koji je toga svjestan. Pjesnički progovoriti, bez izuzetka znači za nešto se zauzimati, ako ništa drugo, a ono za istinitost i uvjerljivost osobnog izričaja. Pjesnik je duboko svjestan kako u najmanju ruku, mora ljude uvjeriti u svoju istinu. To je uvjet uspjeha i postignuća. Oprečno shvatanje angažmana, samo je nepotrebno zapetljano kao uistinu sasvim jasno pitanje, koje nema zamjenu. /*engagement*, franc. – angažman, zauzimanje i svrstavanje za neku ideju, stvar, rješavanje problema/.

Jusuf Trbić je obrazovan i načitan, rječit i elokventan čovjek, svakako, znatno širih vidika nego li ljudi koje smo naučili susretati. On ima sasvim jasan i određen odnos prema *biću* pjesme i životnom *bitku*. Trbić ne dvoji jer zna o čemu

govori: ... *Iza sedmog horizonta / Čeka na tebe / Strpljiva daljina / Bez riječi bez pokreta // Kao tišina koju u kući nađeš / Kad neko drag ode / I za sobom zatvori vrata* /. Čovjek – čitatelj, ne može, a da se ne lecne od tih malih i reminiscentnih opservacija koje pohode i njegov život čineći ga tako bolnim i neizvjesnim upravo kad je sve smislilo protiv bola i prolaznosti. No, tada se Nebo još više uzdiže i čovjek kao da u zemlju, u prah tone i, kao da se beskonačnost vertikalno uspostavlja.

Ovo je treća Trbićeva knjiga poezije. Prethodne je napisao isključivo u slobodnom stihu, ali uvijek eufonijski blisko, sebi vjerno i pouzdano. Lijepo vidimo kako Trbić osim stvarnog pjesničkog dara, vjeruje svome razumu i svojim očima, vidimo kako život ispred njega titra kao taman prozir, kako mu lijepa pamet radi bez nedoumica i kako odlučno atakira na dokučivost stvari, jezika i njegovoga smisla, pa i osobnog iskustva. Trbić je uistinu takav čovjek. Možemo mu povjerovati bez ograda, možemo mu se priključiti bez šuhve, mada je u svemu puno tame: tamni gosti, tamni kažiprst, taman je osnovni ton, tama u zemlji zri dok u podzemlju *bezglasno kiša pada, tišina je na tamne riječi naslonjena, najtamnija postelja, ogrni se vremenom tamnim*, tmica je stvaran i najčešći ishod, mada bi čovjek u svjetlost prešao u svakom svome snu. Etc.

Tama je opsesivna poput nedvo-smislenog ljudskog osjećanja kako se zamračuje horizont humanizma. Tako čovjekov bezizgled raste i pogled tone u tmicu, a daljine postaju nepojamne u suženom vidokrugu patnje i bezizgleda, iako *posljednja* – nada blijedi i nestaje,

povjerenje je već iščililo. Stvari, naumi i pohodi su prekinuti prije nego su svojim krajem obasjali i same sebe.

Sada, kada je prihvatio izazov tradicionalne forme, konkretno *soneta*, *eufonija* Trbićeve pjesme ima još naglašeniji *zvuk* i poetski smisao. Taj *zvuk* je sada još bliži pjesnikovom jeziku govoru, mada, zajedno sa formom dolazi iz još veće daljine. Tako se i oglašava kao prohujalo vrijeme u daljinu i dubinu, u podzemni svijet i onostranost, u mitološko vrijeme čovjekove izloženosti prepoznatljivoj zlovolji i prokletstvu kojemu je izložen.

Sonet je zahtjevna tradicionalna pjesnička forma koja ima smisla i opravdanja samo naspram pjesnikove snage da u toj formi /prema svim pravilima versifikacije/ donese nešto uistinu novo. Tradicionalna forma, sonet osobito, razobličava pjesnika male snage, slabe načitanosti, skućenog vokabulara i blijedoga nadahnuća. Jusuf Trbić se pokazuje pjesnički stamenim i vještim.

Trbićev sonet je precizno ispisan sa stanovišta književne teorije i doista uz sve rečeno o eufoniji Trbićeve pjesme i *zvuči* kao *akord* ili *mol*, tj. kao potpuni muzički sklad zgusnutog pjesničkog govora u stihu i zahtjevnoj *kompoziciji katrena* i *terceta*, a koja još iz tradicije italijanske književnosti podrazumijeva pjesničko ostvarenje od 14 stihova od po 11 slogova /što sa stanovišta metra nije kategoričan teorijski zahtjev, jer pisani su prelijepi soneti od 10, 11, 12 slogova. Sonet Skendera Kulenovića ima čak 16 slogova! Potrebno je ostati dosljedan unutar jednog ili grupe soneta, unutar *sonetnog vijenca* kao najzahtjevnije tradici-

onalne pjesničke forme. Dosljedno slijediti odabrani model./ Etc.

Riječ je o dva katrena sa svega dvije rime u obgrljenoj poziciji *abba, abba* i dva terceta *cde, cde* ili *cd d* i *cdc*. Kasnije je dopušteno praviti i po tri rime u tercetima/tercinama: *cde, cde; ccd, ccd*; s neznatnim razlikama u francuskoj, njemačkoj, engleskoj i drugim književnostima. U načelu, Jusuf Trbić je prihvatio i prakticirao italijanski, tzv. *petrarkistički sonet*, kakvim je Frančesko Petrarka ispisivao svoje *Sonete Lauri*.

Ali, sonet Jusufa Trbića nije ljubavna pjesma, što Petrarkini *Soneti Lauri* – jesu. Kao i Prešernov sonetni vijenac *Juliji Primicovoj* – jeste. Soneti Jusufa Trbića pisani su s dubokim osjećanjem ljudske tragedije i nesreće i u sasvim zasnovanom strahu od njezinoga ponavljanja, od dolaska *tamnih gostiju u gluho doba*, kad snije *grad ni na nebu ni na zemlji* – kako već stoljećima rade *majstori mraka* – dok *Drina teče mutna i krvava*.

Ustvari, imamo razloga i više je nego logično misliti, kako Jusuf Trbić pjesnički poseže za tradicionalnom pjesničkom formom soneta kako bi sredio i smirio misao, kako bi našao bolju pjesničku mjeru za stvarnost koju živi bez predaha duže od dvadeset godina.

Naime, broj slogova, stihova i rima discipliniraju pjesničku misao, pa rođenju, životnom krik, čak i nasilnoj smrti daju smisao koji inače izmiče razumu u spontanitetu slobodnog stiha kojim je do sada svoje pjesme pisao Trbić. Jer, sve to što nismo u stanju izreći, samo nismo prepoznali u vlastitom jeziku! Jezik je nevjerojatan i nesaglediv medij koji vlada

nama umjesto mi njime! *Jezik je kuća bitka!* – kaže Martin Hajdeger.

Tako razgovjetno vidimo, kako u jeziku odrastamo, trajemo i nestajemo, kako u jeziku dosežemo blistave trenutke spoznaje i tmicu nestajanja, kako nam jezik daje snagu ili kako u slojevima njegove smislenosti nestajemo.

Opredjeljujući se za tradicionalnu pjesničku formu soneta, Trbić sa uistinu već znatnim pjesničkim iskustvom u slobodnom stihu, pokazuje spremnost da prihvati izazov tradicionalne forme, što sa njegovim iskustvom daje vrlo dragocjene rezultate i za njega osobno i za književnost, općenito. Osim svega, kao izazov se pojavljuje i drugačija/sjajnija mogućnost literarnoestetskoga dosega. / *Magistrale*, petnaesti sonet u formi sonetnog vijenca i doslovno znači: *majstorski sonet!*

Pouzdan, Jusuf Trbić je pisac koji se može nositi s tom vrstom izazova/iskušenja i dati kvalitetan rezultat. Baš kao što mladi pjesnici koji rado počinju pisati i rimovati u tradicionalnoj formi – ne uspijevaju sa tim *izaći na kraj*, pa postaju robovi rime koju ispisuju po svaku cijenu cijeli svoj vijek.

Potom, Trbiću ide u prilog činjenica da je već prošao dosta složen, zahtjevan i dugačak spisateljski put kao novinar kolumnist, pišući u slobodnom stihu kao pjesnik, te kao autor knjiga dokumentarne proze, a da je osim svega uistinu načitan i dovitljiv čovjek. Sve to, Trbića čini majstorom *versifikacije* i u ispisivanju soneta, *par excellence*. Njegova versifikacija je u jednakoj mjeri oblikovana osjećanjem i jezikom, izvrsnim spisateljskim iskustvom, majstorstvom – bez daljnjeg.

Dakle, prilazeći sonetu, Trbić to čini naslovljavajući odjeljak *Rađanje pjesme*. Nesumnjivo se vraća na osobni pjesnički početak i ispisuje pjesmu *Glava*. To je dovoljno rječito da zapazimo i vidimo kako je Trbić krenuo u svekoliko preispitivanje svega što zna, u inventuru svoje pojave, svoga ljudskog i pjesničkog zahvata i iskustva, onoga što je napisao i rekao do sada. Na tu i takvu vrstu nemilosrđa ljudi se vrlo rijetko odlučuju, jer isto traži puno odlučnosti i snage, apsolutnu zrelost i kritički odnos prema sebi, svome životu i djelu.

Možemo očekivati dobar ishod ovakvog Trbićevog poduhvata, jer ga znamo odranije kao intelektualca, hrabrog, nepotkupljivog, uspravnog i nepokolebljivog čovjeka, a već prvi sonet pokazuje u kojoj je mjeri spreman mijenjati sam sebe, dakle, učiniti upravo ono na šta se ljudi najrjeđe i najteže odlučuju.

U svemu tome, mora u jednakoj mjeri biti mirenja sa samim sobom, prilikama i životom, ali i one vrste nepomirljivosti koja će dati ujednačen, skoro pa ravan rezultat i sliku o jednom životu koji je življen bez olakšica i kojemu nikad nije bio spreman činiti ustupke. Trbićeva odluka i odrješitost imponiraju, jer nam je jasno kako smo svi najslabiji sami prema sebi. A osim svega: ...
Na čelu nam oru ceste van vremena / U ranu usta gorak melem liju / Od pjesme u grlu ostaje nam sjena // U kojoj se zubi ko dušmani biju / I bivša se glava očajnički sprema / Da dohvati ono čega više nema – reći će savršeno versificirajući opor i stvarnostan u tercetima prvoga soneta.

U sonetu *Novo vrijeme*, Trbić će reći:

Na svoja lica ne ličimo više / Odbjegli tijelo vjerna sjenka kune / Dane nam isprale smrtonosne kiše / Lednim mrakom mezari se pune // Nebeska šuma ni gladna nikad ne bi / Pognula glavu pod suncem što je hrani / Onaj koji kleči smanjuje se u sebi / Danas su uspravni samo odabrani // Pritislo vrijeme ko kamen sred duše / Sasušen je davno cvijet na vrhu uma // Iz kičme iz srca raste crna šuma // Padaju snovi ko stabla se ruše / Livadom svijesti kad zadnji čas mine / Rastu stvari koje konačnim nas čine. Trbić uvjerljivo i razgovjetno pokazuje kako život kakav god da jest može stati u njegovu pjesmu i kako pjesme izvan tog života nema, baš kao ni života bez pjesme.

Bilo bi žalosno, a dijelom i tragično shvatiti olahko Trbićeve stihove i rime, jer duboko i bespogovorno kazuju nas same i naš /kakav je takav je!/ Usud. Jer, to, što nam se u katrenima njegovih soneta može učiniti i nejasnim i kao suprotnost, jeste ekspozicija koja svoju punu potvrdu nalazi sjedinjena u tercetima i njihovim moćnim zvucima integracije svekolikog poetičkog i formalno pjesničkog smisla Trbićevog osjećanja života.

I tako iz pjesme u pjesmu, vidimo onoga istog Jusufa Trbića, Jusufa kojega znamo, ali znatno kultiviranog, brižljivijeg prema tijelu, smislu i značenju pjesme kao nezamjenjive mogućnosti da se kaže sebe i svijet, slutnja i usud, najintimniji osjećaj i odluka, leksičkim i semantičkim smislom, značenjem i naplavinama jezika, ali i neponovljivim zvukom – *eufonijom*.

Travnja, anno Domini, 2012. *Atif Kujundžić*.